

KUALA LUMPUR

Malezya'nın başşehri.

Batı Malezya'da (Malakka / Malay yarımadasının güney kesimi) Kelang ve Gombak nehirlerinin birleştiği noktadadır; adı "çamurlu kavşak" anlamına gelir. Malakka Boğazı kıyısındaki Kelang Limanı'nın 40 km. uzağında ve Singapur-Penang demiryolu hattı üzerinde bulunan Kuala Lumpur, Malezya'nın en büyük şehri ve aynı zamanda kültür, ticaret, ulaşım merkezidir; Güneydoğu Asya'daki en uzun pistlerden birine sahip olan Subang Uluslararası Havaalanı şehrin hemen dışındadır.

Şehir, kalay madenlerinde çalışan Çinliler'in 1857'de bugünkü Ampang banliyösünde kurdukları bir yerleşim merkezinin etrafında gelişmiştir. Demir yataklarının denetimini ele geçirmek için Malay reislerinin arasında cereyan eden Selangor savaşı (1866-1873) Çinli işçilerin de katılması sonucunda küçük bir kasaba görünümündeki Kuala Lumpur harabeye döndü. Savaş sırasında Kapitan China denilen Çinliler'in lideri Yap Ah Loy maden anlaşmazlıklarında hakem rolü oynadı ve vergileri toplayarak şehrin alt yapısını kurmaya çalıştı. 1870'li yılların ortalarından itibaren yeni göçmenlerin gelmesiyle büyüme başladı. 1880'de eyalet merkezini Kelang'dan Kuala Lumpur'a taşıyan İngiliz sömürge valisi Blomfield Douglas, Kelang nehrinin batısında yeni hükümet binaları inşa ettirdi. Ancak 1881 yılı başında çıkan büyük bir yangın şehrin önemli bir kısmını harabe haline sokarken aynı yılın sonunda baş gösteren sel felâketi de çevredeki maden ocaklarını tahrip etti. 1882'de Sir Frank Swettham'ın valiliğe tayininden sonra Kelang-Kuala Lumpur demiryolunun yapımına başlandı. Binalarda ateşe dayanıklı ve sağlığa daha uygun olan tuğla ve kiremit kullanımı özendirildi. Yeni gelen Çinli ve Hint-

liler'le müslüman Malaylar'ın oturmaları için yeni semtler kuruldu. 1884'te 4000 olan şehrin nüfusu 1891'de 19.000'e ulaştı. 1890'da çeşitli etnik grupların temsilcilerinden meydana gelen ve bir nevi belediye meclisi görevi yapan bir kurul oluşturuldu; daha sonra da Kapitan China sistemi kaldırıldı. 1896 yılında merkezî konumu sebebiyle İngiliz yönetimindeki Federal Malay eyaletlerinin idare merkezi seçildi ve İngilizler'le Malay reislerinden meydana gelen bir federal konsey kuruldu; 1927'de şehre belediye statüsü verildi. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgaline uğrayan Kuala Lumpur, savaş sonrasında birkaç hafta Japonlar'a karşı mücadele eden Malay komünistlerinin denetiminde kaldı. Komünist gerillaların uzun süren ayaklanması sırasında (1948-1960) civarda yeni banliyölerin kurulması ve sanayi alanlarının genişlemesiyle nüfus hızla artarak 1957'de 316.230'a (% 62 Çinli, % 15 Malay), 1970'te 452.000'e (% 55 Çinli, % 25 Malay, % 19 Hintli), 1989'da 1.209.800'e ve 2000 yılında 1.297.526'ya ulaştı. 1957'de yarımadadaki eyaletlerden meydana gelen Bağımsız Malay Federasyonu'nun ve 1963'te Borneo adasındaki eyaletlerin de katılmasıyla kurulan bugünkü Malezya'nın başşehri oldu; 1974 yılında ise Selangor eyaletinden ayrılarak 243 km²'lik bir alanı içine alan federal bir bölge statüsüne kavuştu.

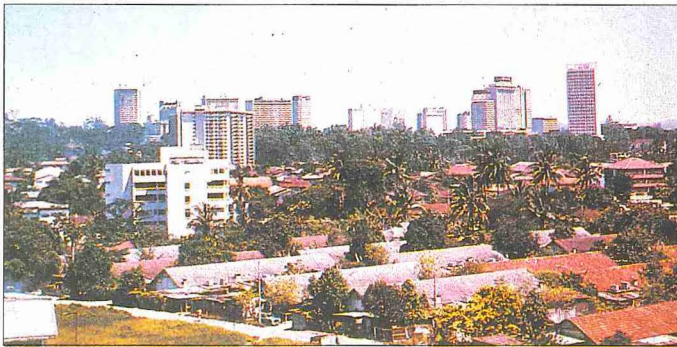
Kuala Lumpur İslâm mimarisinin etkilerini taşıyan resmî binaları, Çin tarzı dükkanları, gecekonduları ve "kampong" adı verilen geleneksel mahalleleriyle ilginç bir görünüme sahiptir. Kelang nehri boyunca uzanan eski kesimin sıkışıklığına karşılık modern şehircilik anlayışına uygun biçimde planlanan yeni kesimlerle banliyöler rahat ve düzenlidir. Kelang nehrinin doğu yakasında yoğunlaşan ticaret merkezinde bankalar, sigorta şirketleri ve oteller yer alır. Resmî binalar ve demiryolu istasyonu nehrin batı yakasında-

Hint mimarisi üslûbunda inşa edilen Ubûdiye Camii - Kuala Lumpur / Malezya

dır; millî mimarinin hâkim olduğu en güzel binalar ise Kenney Hill kesimindedir. Ticarî hayata Çinliler hâkimdir; Hintliler çevredeki kauçuk işletmelerinde, yoğun olarak 1899'da kurulan Kampong Baharu'da yaşayan müslüman Malaylar ise genellikle resmî dairelerde çalışırlar. Şehrin sanayi bölgelerinde demir döküm, makine ve sabun fabrikaları, gıda işleme tesisleriyle demiryolu montaj-yapım ve motor atölyeleri bulunur.

Yüksek öğrenim alanında çeşitli yüksek okulların ve teknik kolejlerin dışında Malay Üniversitesi (1962), Malay dilinde eğitim veren Millî Üniversite (1970) ve Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi (1983) faaliyet göstermektedir. Bunlardan Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi (International Islamic University Malaysia), Malezya'dan başka aralarında Türkiye'nin de bulunduğu yedi İslâm ülkesiyle İslâm Konferansı Teşkilâtı tarafından kurulmuştur; kurucu üye statüsündeki devletler büyükelçileri aracılığıyla üniversite meclisi ve mütevelli heyetinde temsil edilmektedir. Eğitim dili bazı özel bölümler hariç İngilizce olan üniversite halen on fakülte ile (hukuk, işletme ve ekonomi, mühendislik, İslâmî ilimler ve beşerî bilimler, tıp, eczacılık, fen, iletişim, mimarlık ve çevre düzenlemesi, eğitim) yedi araştırma ve eğitim merkezine sahiptir; bunlarda otuz dört lisans ve yedi lisans üstü program uygulanmaktadır. Uluslararası Üniversiteler Birliği (International Association of Universities), İngiliz Milletler Topluluğu Üniversiteler Birliği (Association of Commonwealth Universities) ve İslâm Üniversiteler Birliği'nin (Râbitatü'l-câmiati'l-İslâmiyye) üyesi olan Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi ile Marmara Üniversitesi arasında da karşılıklı akademik yardımlaşma,

Kuala Lumpur'dan bir görünüş

1967 yılında inşa edilen Mescid Negara (Millî Cami) – Kuala Lumpur / Malezya

öğretim üyesi ve öğrenci değişimi öngören 3 Aralık 1992 tarihli bir anlaşma bulunmaktadır. Bu üniversitenin dışında başbakanlığa bağlı İslâm İşleri Dairesi'nin de içinde hizmet verdiği Malezya İslâm Merkezi (Islamic Centre of Malaysia) şehirdeki en önemli İslâmî kuruluştur. 1986'da yapımı tamamlanan Sultan Selâhaddin Mescidi ise (Masjid Sultan Salahuddin) Güneydoğu Asya'nın en geniş kubbeli camisidir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. M. Gullick, *The Story of Early Kuala Lumpur*, London 1956; Manjit Singh Sidhu, *Kuala Lumpur and Its Population*, Kuala Lumpur 1978; Ishak Shari, "A Study of Urban Poverty: The Kuala Lumpur Experience", *Malaysia* (ed. Cheong Kee Cheok v.dğr.), Kuala Lumpur 1979, s. 51-74; P. Pirie, "Squatter Settlement in Kuala Lumpur", *a.g.e.*, s. 75-99; B. W. Andaya – L. Y. Andaya, *A History of Malaysia*, Hong Kong 1982, s. 139, 176-177, 183-184, 241; M. Guelden – L. Lueras, *Kuala Lumpur*, Singapore 1986; D. G. E. Hall, *A History of South-East Asia*, Hong Kong 1987, s. 597, 602-603; Graig A. Lockard, "Kuala Lumpur", *Encyclopedia of Asian History*, New York 1988, II, 364-365.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

KUBA

Kuzey Azerbaycan'da
XVIII. yüzyılda hanlık merkezi olan
tarihî bir şehir.

Azerbaycan'da Bakü'nün kuzeybatısında, Başkafkas dağlarının kuzeydoğu eteklerinde Hazar denizine 45 km. mesafede yer alır. Şehrin adı, "türbe" anlamına gelen ve Ortaçağ İslâm ülkelerinde yer adı olarak sık rastlanan "Kubbe"den bozmadır. Bu adın Sâsânî şahlarından Kuvat'ın (Kubad) adıyla bağlantılı olduğu faraziyesi inandırıcı değildir. Kuba civarındaki Beş-

parmak dağının önünde aynı zamanda bir ziyaretgâh olan, Evliya Çelebi'nin Hızır-ı Zende denilen birinin büyük bir kubbe altında bozulmamış cesedini gördüğü yerde yarı yıkılmış bir kervansarayın da mevcut bulunduğu göz önüne alınırsa Kubbe adının bu ziyaretgâhla ilgisi olduğu ihtimali ortaya çıkar. Ayrıca Kuba hanlarının fermanlarında şehrin adı Kubbe şeklinde yazılmıştır. Seyyah Hacı Zeynelâbidîn-i Şîrvânî (XVIII. yüzyıl) Kubbe yer adının "Kubah" gibi de telaffuz edildiğini yazmaktadır (*Bustânü's-seyâha*, s. 445). Yine Kuba kazasının Şah Süleyman Safevî devrinde (1664-1694) teşkil edildiği görüşü de doğru değildir. Nitekim Osmanlı belgelerinden Kuba'nın XVI. yüzyılda Derbend eyaletine bağlı sancaklardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Kuba'nın bir şehir haline gelişi etrafının surla çevrilmesinin ardından olmuştur. İlk surun XVI. yüzyılın sonunda yapıldığı tahmin edilmektedir. Babası Karakaytak hâkimleri (usmi) neslinden, annesi Kaçar Türkleri'nden olan ve Safevî sarayına yakın çevrelerde yetişen Hüseyin Han adlı bir toprak ağası XVII. yüzyılın sonlarına doğru Salyan, Kuba ve Kulhan dahil bölgenin idaresini eline aldı. Onun kurduğu hanlık Safevî Devleti'ne bağlıydı. Fakat Kuba şehri ve ona bağlı mahallerin sakinlerinin çoğunun Hanefî mezhebi yanlısı olduğu, han ailesinin ise İmâmîyye Şîası'nı benimsemesi ve nihayet komşu Dağıstan'ın ahalisi arasında Şâfiîler'in çoğunluğu oluşturmaları, Safevî Devleti'nin parçalanmaya başladığı bir devirde bölgedeki silâhlı çatışmaların artmasının temel sebeplerini oluşturdu. Öte yandan Kuba Hanlığı'nın oluşması devri, Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti'nin Dağıstan ve Kuzey Azerbaycan'ı kendi topraklarına katmak için giriştikleri faaliyetlerin yoğunlaştığı döneme rastlar. I. Petro'nun 1722-1723 İran seferi, III. Ahmed ve I. Mahmud zamanlarında Osmanlılar'ın Doğu Kafkasya'da gerçekleştirdiği askerî harekât, Sünnî cemaati adına Hacı Dâvud ve Lezgi Surhay önderliğinde Safevîler'e karşı başlayan isyanlar Kuba Hanlığı'nın arazisinin tahribatına yol açtı. 1734'te Nâdir Şah tarafından tahrip edilerek yağmalanan Kuba 1735'te yeniden yıkıma uğradı. Lezgi hareketlerinden olan 1735 olayları sırasında Kuba hanının ikametgâhı Hudad Kalesi tamamıyla yıkıldığından hanlık merkezi Kuba'ya nakledildi. Hudad'da isyancı Lezgiler'in öldürdüğü Sultan Ahmed Han'ın oğlu Hüseyin Ali Han,

Kuba hâkimi olarak hem İran Şahlığı hem de Rus Çarlığı tarafından resmen tanınmıştır.

Bölgedeki huzursuzluğun sürmesine rağmen Hüseyin Ali Han ve özellikle 1758'de onun yerine geçen oğlu Feth Ali Han'ın hâkimiyeti yıllarında Kuba Hanlığı, Kafkasya ve Azerbaycan'ın gelişmekte olan en önemli yarı müstakil devletlerinden biri haline geldi. Adı geçen hanların Kuba Hanlığı kazalarına (Derbend'le Bakü arasındaki arazi) Mugan ve Erdebil civarından birtakım yarı göçebe Türk boylarını getirip yerleştirmesi ekonomik bakımdan olumlu sonuç veren bir tedbir oldu. Hazar denizi yolu ile yapılan ticareti canlandırma çabaları da Kuba Hanlığı'na tâbi topraklarda çiftçilik ve zanaatın gelişmesini sağladı. Feth Ali Han on yıllık bir süre içinde Kuba, Salyan, Bakü, Derbend ve Şemahî hanlıklarını doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kendi kontrolü altına aldı. Ancak Güney Dağıstan'a yönelik siyaseti başarısız oldu.

Feth Ali Han'ın ölümünden (1789) sonra Kuba Hanlığı kısa bir sürede siyasî önemini kaybetti. Oğulları Ahmed Han ve Şeyh Ali Han, Kuba Hanlığı'nı babaları devrinde mevcut olan sınırlar içinde tutmayı başaramadılar. Çariçe II. Katerina'nın Kafkasya'nın işgali için gönderdiği kalabalık ordu 1796 Mayıs'da Derbend'i, az sonra da Kuba'yı işgal etti. Savaş sırasında esir alınan Şeyh Ali Han daha sonra kaçtı ve Ruslar'ın bölgeden çekilmesinin ardından Kuba ve Derbend'de yeniden idareyi ele geçirdi. Rusya'nın İran'a karşı 1805'te ilân ettiği savaşlar döneminde Derbend ve Kuba bir daha istilâ edildi (1806). 1813'te imzalanan Gülistan Antlaşması ile Kuba ve Derbend hanlıkları ilga edilerek arazileri Rus Çarlığı'na bırakıldı.

Kuba ahalisi, XIX. yüzyılda iki defa Rus Çarlığı yönetimine karşı silâhlı ayaklanmaya katıldı. 1837'de vuku bulan Kuba ayaklanması Azerbaycan'da Rus müstemlekeciliğine karşı ilk kitlesel çıkış oldu. Bu olayın Şeyh Şâmil hareketiyle doğrudan doğruya ilişkisi vardı. 1877'de Kuba'da ve ona komşu kazalarda yeni bir isyan başladı. Ayaklanma aslında, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı başlattığı savaş dolayısıyla Azerbaycan Türkleri ve Lezgiler'in bir nevi dayanışma hareketiydi. Her iki ayaklanmayı Rus silâhlı kuvvetleri vahşice bastırdı. 1877 ayaklanması Osmanlılar'la dayanışma karakteri taşıdığından Azerbaycan Sovyet tarihçileri bu ayaklanmayı "gerici" bir çıkış gibi nitelendirmeye çalıştılar.